

УДК 811.131.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-23>

Лілія ЦИПОРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-7309-6790

старший викладач кафедри італійської філології

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) l.tsyporenko@gmail.com

Таїсія ПОКЛАД,

orcid.org/0000-0001-5975-0664

асистентка кафедри італійської філології

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) t.poklad@mdu.in.ua

Поліна БОРИСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4893-0974

студентка IV курсу факультету іноземних мов

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) apollinaria.lysenko31@gmail.com

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»)

У представленій статті охарактеризовано поняття «безеквівалентна лексика» та «реалія», науковому оцінюванню піддано запропоновані вітчизняними та іноземними фахівцями варіанти класифікації окреслених явищ, конкретизовано основні принципи відтворення українських реалій італійською мовою на матеріалі перекладу повісті М. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Особливу увагу акцентовано на ключових механізмах передачі безеквівалентної лексики української мови, якими доцільно оперувати перекладачу у ході опрацювання тексту іноземною мовою, зокрема італійською. Елементи безеквівалентної лексики націлені на відображення культурної специфіки певної країни, що дає змогу чіткіше охарактеризувати культурну картину світу. Адекватне відтворення зазначеної лексики засобами іншої мови являє собою складну перекладацьку проблему, адже завдання фахівця полягає у винайденні найбільш об'єктивного, точного і змістовного варіанту відтворення оригінального тексту з обов'язковим збереженням його своєрідності.

У межах дослідження виокремлено найбільш поширені прийоми та методи українсько-італійського перекладу безеквівалентної лексики.

З огляду на те, що проблема перекладу українських творів італійською мовою в Україні є маловивченою сферою досліджень, матеріалом для аналізу вибрано єдиний наразі італійський переклад відомої українськомовної повісті М. М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». На конкретних прикладах з українського художнього твору та його італійськомовного аналогу «Le ombre degli avi dimenticati» (у перекладі Інни Скаковської та Джузеппе Перрі) було розглянуто специфіку відтворення українського національного колориту, який відображають реалії різних типів. Доведено, що базовими методами та прийомами перекладу української безеквівалентної лексики є транслітерація, транскрипція та калькування, які, однак, мають певні недоліки.

У процесі дослідження встановлено, що специфіка відтворення української безеквівалентної лексики іноземними мовами, зокрема італійською, потребує подальшого, більш деталізованого дослідження у перекладознавчому ракурсі.

***Ключові слова:** безеквівалентна лексика, реалія, транскрипція, транслітерація, калькування.*

Liliya TSYPORENKO,

orcid.org/0000-0002-7309-6790

Senior Lecturer at the Department of Italian Philology

Mariupol State University

(Mariupol, Donetsk region, Ukraine) l.tsyporenko@gmail.com

Taisiia POKLAD,
 orcid.org/0000-0001-5975-0664
 Assistant at the Department of Italian Philology
 Mariupol State University
 (Mariupol, Donetsk region, Ukraine) t.poklad@mdu.in.ua

Polina BORYSENKO,
 4th year Student at the Faculty of Foreign Languages
 Mariupol State University
 (Mariupol, Donetsk region, Ukraine) apollinaria.lysenko31@gmail.com

PECULIARITIES OF RENDERING UKRAINIAN REALIA INTO ITALIAN (BASED ON «SHADOWS OF FORGOTTEN ANCESTORS» BY M. M. KOTSIUBYNSKY)

The presented article describes the concept of "non-equivalent vocabulary" and "realia", the variants of classification of certain phenomena proposed by domestic and foreign experts have been scientifically evaluated, the basic principles of rendering Ukrainian realia in Italian are concretized on the basis of the translation of the story "Shadows of Forgotten Ancestors" by M. Kotsiubynsky.

Particular attention is focused on the key mechanisms for rendering non-equivalent vocabulary of the Ukrainian language, with which it is advisable for the translator to operate during the processing of text in a foreign language and, in particular, Italian. Elements of non-equivalent vocabulary are aimed at reflecting the cultural specifics of a particular country, allowing to more clearly characterize the cultural picture of the world. Adequate reproduction of the specified vocabulary by means of another language displays a complex translation problem, because the task of a specialist is to invent the most objective, accurate and meaningful version of rendering the original text with the obligatory preservation of its originality.

The research identifies the most common techniques and methods of Ukrainian-Italian translation of non-equivalent vocabulary.

Taking into account the fact that the problem of translation of Ukrainian works into Italian is a poorly studied area of research in Ukraine, the only Italian translation of the famous Ukrainian story "Shadows of Forgotten Ancestors" has been selected for analysis. On specific examples from the Ukrainian work and its Italian analogue "Le ombre degli avi dimenticati" (translated by Inna Skakovskikh and Giuseppe Perry), the specifics of rendering the Ukrainian national color, which reflects the realia of various types, are considered. It is proved that the basic methods and techniques for translating Ukrainian non-equivalent vocabulary are transliteration, transcription and loan translation, which, however, have certain disadvantages.

In the course of the study, it was found that the specificity of rendering Ukrainian non-equivalent vocabulary into foreign languages, in particular Italian, requires further, more detailed research from the perspective of translation.

Key words: non-equivalent vocabulary, realia, transcription, transliteration, loan translation.

Постановка проблеми. Відтворення суспільних реалій під час перекладання тексту є одним із проблемних аспектів у теорії та практиці перекладу. Фахівці нерідко стикаються з певними труднощами у процесі перекладу, адже не завжди вдається підібрати адекватний еквівалент тому чи іншому виразу через відсутність аналога у мові перекладу. Відсутність адекватного відповідника у мові перекладу актуалізує проблему інтерпретації слів за допомогою безеквівалентної лексики, яка перебуває у фокусі наукової зацікавленості багатьох учених, націлених на подолання подібних труднощів перекладу.

Аналіз досліджень. Термін «безеквівалентна лексика» можна зустріти у спеціалізованих дослідженнях багатьох спеціалістів, які займаються проблемами мови та перекладу (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, Л. С. Бархударов, С. Влахов, С. Флорін, Я. І. Рецкер, В. Н. Комісаров тощо), але зафіксовані трактування цього поняття характеризуються

різномірністю. Одним зі значень терміна «безеквівалентна лексика» є поняття «реалія». У перекладознавчих працях лексему «реалія» у значенні термінооддиниці було вперше вжито у 40-х роках ХХ ст. науковцем А. В. Федоровим у праці «О художественном переводе» (Федоров, 2002).

На думку В. Н. Комісарова, безеквівалентні реалії є «одинацями вихідної мови, які не мають регулярних відповідностей у мові перекладу» (Комісаров, 1973). Болгарські лінгвісти С. Влахов і С. Флорін надають дещо іншу дефініцію цього поняття, яка помітно звужує кордони безеквівалентної лексики і реалій загалом. Згідно із їхньою позицією, безеквівалентні реалії – це «лексичні одиниці, які не мають перекладацьких еквівалентів мовою перекладу» (Влахов, Флорін, 1980).

Дослідження безеквівалентної лексики є однією з проблем сучасної лінгвістичної науки. Беручи до уваги той факт, що переклади італійською мовою українських творів, сповнених яскравого народ-

ного колориту, почали з'являтися на італійському перекладацькому просторі нещодавно, доцільно розглянути основні принципи відтворення українських реалій саме італійською мовою, зокрема на матеріалі повісті «Тіні забутих предків» українського письменника М. М. Коцюбинського.

Мета статті – огляд основних проблем та складнощів, з якими стикається перекладач під час відтворення художнього стилю українського тексту італійською мовою.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- 1) визначити найпоширеніші прийоми та методи перекладу безеквівалентних слів;
- 2) розглянути класифікацію безеквівалентної лексики, а саме реалій;
- 3) розглянути явище безеквівалентності на прикладі українськомовного художнього твору «Тіні забутих предків» та його італійського аналогу «Le ombre degli avi dimenticati» у перекладі Інни Скаковської та Джузеппе Перрі, деталізувати специфіку перекладу безеквівалентної лексики у поданому тексті.

Виклад основного матеріалу. До безеквівалентної лексики відносять різні класи слів і словосполучень, але найчастіше у спеціалізованих наукових джерелах можна зустріти визначення «реалія». Терміни «безеквівалентність» і «реалія» відрізняються за своїм походженням: реалії завжди виникають шляхом природної словотворчості, натомість безеквівалентність формується штучно, для найменування понять та явищ грецького або латинського походження (Зарівчак, 1989).

Глибше осмислити категорію реалій можна завдяки ґрунтовному аналізу наукових здобутків болгарських дослідників С. Влахова і С. Флоріна, які зауважили, що реалії – «це слова і словосполучення, які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і є чужими для іншого; як носії національного і/або історичного колориту вони, як правило, не піддаються перекладу «на загальних підставах», вимагаючи особливого підходу» (Влахов, Флорін, 1980).

Це визначення дає змогу чітко розглянути понятійну базу реалій за їх конотативним значенням, адже воно окреслює певні пріоритетні одиниці, які позна-

чаються цим терміном – передача культурного, побутового, соціального, політичного, історичного колориту населеного пункту залежно від національного коду людей, які проживають на певних територіях.

Переклад реалій оригінального тексту представляє значні складнощі через відсутність явища або предмета на позначення реалії у мові перекладу. У зв'язку із цим під час перекладу реалій із мови оригіналу на мову перекладу, в нашому разі з української на італійську, необхідно використовувати різні перекладацькі трансформації, що є «різноманітними міжмовними перетвореннями, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов» (Бархударов, 1975). Найбільш поширеними прийомами перекладацьких трансформацій реалій є: транскрипція і транслітерація, калькування, переклад з використанням функціонального аналога, описовий переклад, трансформаційний переклад. Зазвичай перекладач доповнює спеціальним перекладацьким коментарем чи описовим супроводом ті реалії, які можуть бути невідомими та незрозумілими читачеві через переклад за допомогою транскрипції, транслітерації або калькування. Якщо використана в оригіналі реалія не несе важливого смислового навантаження, її можна передати мовними аналогами та описовими прийомами або опустити (Раренко, 2010).

Безеквівалентні складники тексту на прикладі українськомовного художнього твору «Тіні забутих предків» та його італійського аналогу «Le ombre degli avi dimenticati» у перекладі Інни Скаковської та Джузеппе Перрі добре підходять для детального дослідження перекладацьких особливостей слів-реалій. У перекладі твору вдало відображено складну специфіку категорії реалій національного колориту, зокрема через те, що національний колорит, репрезентований письменником, не є спільним для всієї нації загалом, а є окремою побутовою та культурною особливістю певної частини населення. Така ситуація ставить перед перекладачем завдання інтерпретації реалій з умовами додержання певного діалектичного забарвлення тексту.

Яскравим прикладом діалектичного забарвлення та його інтерпретації засобами іноземної мови може слугувати ця частина тексту:

Витягалось найкраще **лудіння** (одежа), нові **красениці**, писані **кептари**, **череси** і **табівки**, багато набивані цвяхом, **дротяні запаски**, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна **гугля**, яку мати обережно несла на цівку через плече.
Іван теж дістав нову **кресаню** і довгу **дзьобню**, що біла його по ногах (Коцюбинський, 2011)

Si tirava fuori il miglior **vestito**, i **krasenyci** nuovi, i **keptari** ricamati, le **ceresy** e i **tabivky** riccamente decorate di borchie, gli **zapasky** intessuti di filo metallic, gli scialli setosi color rosso scuro, e persino la sfarzosa **guglja** bianca come la neve, che la madre trasportava attentamente col bastone appoggiato alla spalla.
Anche Ivan ebbe un nuovo **kresanja** e una lunga **dz'obnja** che gli batteva sulle gambe (Skakovska, Perri, 2014: 59)

Такі побутові реалії місцевості, характерні для дійсності у художньому творі «Тіні забутих предків», створюють необхідні для образності елементи та впроваджують головні компоненти сюжету. В італійському варіанті бачимо яскраво виражений прийом транскрипції, але слід зазначити, що для італомовного реципієнта буде дещо складним правильно відтворити запропоновані перекладачем реалії, оскільки

була використана міжнародна система, яка не відповідає правилам промови італійської мови.

Щодо передачі реалій природного світу, власних та географічних назв у тексті перекладу одним із дієвих методів інтерпретації таких слів та явищ є переклад-одомашнення, тобто заміщення специфічних культурних елементів похідного тексту елементами культури адресата:

Вже синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи, оповились блакиттю близькі Синиці, Дземброня і Біла Кобила, курився Ігрець, колола небо гострим шпилем Говерля, і Чорногора важким своїм тілом давила землю (Коцюбинський, 2011)	Le cime della Bukovyna già sorreggevano l'orizzonte con nuvole blu: le vicine Synyci, Dzebronja e Bila Kobyla erano fasciate d'azzurro, fumava l'Ihrec, pungeva il cielo con la guglia appuntita la Hoverlja e la Cornohora pressava la terra col suo pesante corpo (Skakovska, Perri, 2014)
Було так тихо і сумно, чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав (Коцюбинський, 2011: 7)	Tutto era così calmo e malinconico, i neri abeti riversavano senza posa la loro tristezza nel Ceremos, che la trascinava via e la raccontava (Skakovska, Perri, 2014: 50)
Іван був дев'ятнадцятою дитиною в гуцульській родині Палійчуків (Коцюбинський, 2011: 7)	Ivan era il diciannovesimo figlio della famiglia hucula dei Palijcuk (Skakovska, Perri, 2014: 49)
Се була стара ворожнеча між їхнім родом і родом Гутенюків (Коцюбинський, 2011: 9)	Si trattava di una vecchia ostilità tra la loro stirpe e quella degli Hutenjuk ((Skakovska, Perri, 2014: 57)
Се, певно, Гутенюкова дівка! (Коцюбинський, 2011: 11)	Questa è di certo la figlia degli Hutenjuk! (Skakovska, Perri, 2014: 59)

Цікавим елементом цього художнього твору є те, що автор наситив його різноманітними етнографічними та міфологічними реаліями, це створює відповідну атмосферу та специфічне віддзеркалення побуту, звичаїв і традицій вигаданого автором світу.

Категорія асоціативних реалій, що зосереджує увагу на анімалістичних, містичних, фольклорних та історичних особливостях, представлена у таких прикладах:

Не «сокотилася» баба при злогох, не обкурила десь хати, не засвітила свічки – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня (Коцюбинський, 2011: 7)	Forse la baba non era stata attenta durante il parto, non aveva incensato col fumo qualche angolo della chata, non aveva acceso la candela – e la scaltra bisycja era riuscita a scambiare il bambino con il proprio bisebja (Skakovska, Perri, 2014: 50)
Знав, що на світі панує нечиста сила, що аридник (злий дух) править усім (Коцюбинський, 2011: 7)	Egli sapeva che il mondo è dominato da una forza impure, che aridnyk governa tutto (Skakovska, Perri, 2014:51)
Вище, по безводних далеких недеях нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник (Коцюбинський, 2011: 7)	Più su, sulle lontane, aride e selvage alture, le njavky si danno ai loro balli infiniti e tra le rocce si nasconde lo sceznyk (Skakovska, Perri, 2014: 52)
Палагна і ворожий мольфар – все кудись щезло, все одлетіло, наче ніколи нічого такого не було (Коцюбинський, 2011: 31)	Palahna e l'ostile molfar, tutto era scomparso chissà dove, era volato via come se nulla di tutto ciò ci fosse mai stato (Skakovska, Perri, 2014: 124)

На прикладі цього тексту видно основні техніки інтерпретації перекладачем реалій твору: для їх перекладу застосовуються такі перекладацькі трансформації, як транслітерація, транскрипція та калькування.

Транслітерація є вдалим засобом передачі колориту слова, але її мінусом є те, що вона легко може заплутати недостатньо освічених людей. Транскрипція передбачає переклад лексичної одиниці шляхом відтворення її звукової форми за допомогою букв мови перекладу, знаходячи кожній фонемі вихідної мови відповідник у фонемному складі мови перекладу. Проте транскрипція

також позбавлена ідеальності: слова, які перекладаються методом транскрипції, доволі складно вимовити, що робить процес читання тексту не дуже зручним для розумового сприйняття. Перекладацький метод інтерпретації за допомогою калькування звучить дещо штучно та незвично для читацької аудиторії і впливає на якість перекладу, а тому він теж не позбавлений мінусів.

Висновки. Отже, проблема перекладу безеквівалентної лексики відіграє важливу роль у сучасній лінгвістиці. Ключове завдання перекладача, який стикнувся з безеквівалентною лексикою полягає у винайденні способу перекладу, який

допоможе донести до читача всі національно-культурні особливості тексту.

Незважаючи на всю специфічність безеквівалентних одиниць, їх переклад можливий завдяки таким способам інтерпретації тексту, як транслітерація, транскрипція, калькування, описовий та наближений переклади. Іншими важливими елементами перекладу, які уможливають точну передачу значення слова чи явища, виступають

примітки і додаткові коментарі перекладача, які мають допомогти читачеві детально ознайомитися з текстом.

Сьогодні саме ці способи перекладу є найбільш ефективними під час передачі безеквівалентних одиниць мовою перекладу, адже вони допомагають спеціалісту зберегти образність слів, що дає читачеві можливість зрозуміти сенс, закладений автором тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. Москва : Издательство института среднего образования РАО, 2001. 509 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1986. 467 с.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в языке. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с.
5. Зарівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : ЛНУ, 1989. 108 с.
6. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. Москва : Международные отношения, 1973. 245 с.
7. Коцюбинський М. М. Тіні забутих предків. Новели (збірник). Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. 352 с.
8. Раренко М. Б. Основные понятия переводоведения. Терминологический словарь-справочник. Москва : ИНИОН РАН, 2010. 260 с.
9. Федоров А. В. Практические основы перевода. Санкт-Петербург : Союз, 2002. 319 с.
10. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
11. Skakovska I., Perri G. Le ombre degli avi dimenticati. Tipografia ABC di Sesto Fiorentino (F1), 2014. 141 с.

REFERENCES

1. Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod (voprosy obshchei i chastnoi teorii perevoda) [Language and translation (questions of general and specific theory of translation)]. Moskva.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. 240 p. [In Russian].
2. Vinogradov V. S. Vvedenie v perevodovedenie: obshchie i leksicheskie voprosy [Introduction to Translation Studies: General and Lexical Issues]. Moskva.: Izdatel'stvo instituta srednego obrazovaniya RAO, 2001. 509 p. [In Russian].
3. Vlakhov S., Florin S. Neperevodimoe v perevode [Untranslatable in translation]. Moskva.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1986. 467 p. [In Russian].
4. Vlakhov S., Florin S. Neperevodimoe v yazyke [Untranslatable in language]. Moskva.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. 343 p. [In Russian].
5. Zarivchak R. P. Realiya i pereklad (na materialy anglo-movnykh perekladiv ukr. prozy) [Realia and translation (based on English translations of Ukrainian prose)]. Lviv.: Vydavnytstvo pry LNU, 1989. 108 p. [In Ukrainian].
6. Komissarov V. N. Slovo o perevode [About translation]. Moskva.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1973. 245 p. [In Russian].
7. Kotsiubynsky M. M. Tini zabutix predkiv. Novely (zbirnik) [Shadows of Forgotten Ancestors. Novels (collection)]. Kharkiv.: Array Litagent «Klub simejnogo dozvillya», 2011. 352 p. [In Ukrainian].
8. Rarenko M. B. Osnovnye ponyatiya perevodovedeniya. Terminologicheskii slovar-spravochnik [Basic concepts of translation studies. Terminological reference dictionary]. Moskva.: INION RAN, 2010. 260 p. [In Russian].
9. Fedorov A. V. Prakticheskie osnovy perevoda [Practical translation basics]. Sankt-Peterburg.: Soyuz, 2002. 319 p. [In Russian].
10. Shveitser A. D. Teoriya perevoda: status, problemy, aspekty [Theory of Translation: Status, Problems, Aspects]. Moskva.: Nauka, 1988. 215 p. [In Russian].
11. Skakovska I., Perri G. Le ombre degli avi dimenticati [Shadows of Forgotten Ancestors]. Tipografia ABC di Sesto Fiorentino (F1), 2014. 141 p. [In Italian].